

УДК 338.43:330.322

Дятлова В. В., Дятлова Ю. В.

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
АГРАРНОГО СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

Пріоритетність розвитку вітчизняного аграрно-промислового комплексу зумовлена як значущістю вироблюваної сільськогосподарської продукції для якісної життєдіяльності українського суспільства, так і для національної економіки України, зокрема з точки зору її продовольчої безпеки та зовнішньої торгівлі. Тому управління розвитком аграрного сектору економіки є важливим завданням держави.

Зважаючи на те, що процеси реформування в аграрній сфері впродовж двадцяти років не принесли відчутних позитивних економічних результатів, а за окремими проблемами загострили ситуацію, наприклад щодо техніко-технологічного оновлення галузі, яке сільськогосподарські виробники не в змозі самостійно фінансувати. Так, встановлено, що за останні 15 років понад 90 % основних засобів (обладнання, сільськогосподарська техніка тощо) виявились замортованими. На їх заміну потрібно витратити щонайменше 400 млрд. грн. Тому, на жаль, український агропромисловий комплекс не є інвестиційно привабливим. Нагальна потреба в техніко-технологічному оновленні галузі, яке сільськогосподарські виробники не в змозі самостійно фінансувати, актуалізує інвестиційні процеси та їх державне регулювання.

Питання розвитку інвестиційної діяльності завжди знаходились у центрі уваги учених-економістів, зокрема проблеми державного регулювання, формування і реалізації інвестиційної політики, становлення економічного механізму інвестиційної діяльності в сільському господарстві України досліджувалися багатьма науковцями, серед яких слід відзначити М. Кісіля [1], О. Могильного [2], П. Саблука [3], В. Семчика [4], Г. Сеніну [5] та ін.

Для вирішення проблеми на державному рівні прийнято ряд законодавчих актів і програм, зокрема Закон України «Про інвестиційну діяльність» [6], Програму розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні [7], в якій сільське господарство визначено однією з базових галузей економіки з реалізації інвестиційних та інноваційних проектів.

Разом з тим, розробки вітчизняних вчених, законодавчі акти і державні програми, що стосуються інвестиційної діяльності, так і не стали повноцінним фундаментом для реалізації ефективної інвестиційної політики в аграрній сфері на практиці. Значимість інвестиційного розвитку аграрного сектору національної економіки та необхідність визначення механізмів його ефективного державного регулювання обумовили актуальність проведеного дослідження.

Мета статті – на основі аналізу законодавчих, організаційних та економічних засад інвестиційного розвитку аграрного сектору національної економіки визначити шляхи удосконалення механізму державного регулювання.

Аграрний сектор (сільське господарство, харчова і переробна промисловість) є одним з найвагоміших в економіці України, який забезпечує продовольчу безпеку та продовольчу незалежність країни, формує 17 % валового внутрішнього продукту та близько 60 % фонду споживання населення, є одним з основних бюджетоутворювальних секторів національної економіки, займає друге місце серед секторів економіки у товарній структурі експорту [8].

Внаслідок багатьох чинників (кризи економіки загалом та галузі зокрема, диспаритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію, відсутність ліквідної застави в агропідприємствах для отримання кредитів, політична ситуація й ін.), аграрний сектор став непривабливим для кредиторів та інвесторів, що обумовило уповільнення інвестиційних процесів і зменшення обсягу інвестиційних ресурсів протягом тривалого періоду.

Для відродження й подальшого нарощування потенціалу аграрного сектору економіки потрібні значні за обсягами інвестиції. Загальні обсяги освоєння капітальних інвестицій (кошти, що спрямовуються на збільшення основних засобів, інших необоротних матеріальних активів, нематеріальних активів, а також на їх реконструкцію і модернізацію) мали тенденцію до збільшення з 2010 по 2012 роки, потім, протягом 2012-2013 років, обсяги їх зменшувалися і в 2015 році зросли до рівня 2012 року (табл. 1).

Таблиця 1

Капітальні інвестиції в аграрний сектор економіки за 2010-2015 роки¹ [9]

Вид економічної діяльності	Освоєно (використано) капітальних інвестицій, млн. грн.					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Усього	180575,5	241286,0	273256,0	249873,4	219419,9	273116,4
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	11062,6	16466,0	18883,7	18587,4	18795,7	30154,7
Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	10817,7	16140,9	18564,2	18175,0	18388,1	29309,7

¹Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя, за 2014-2015 роки також без частини зони проведення антитерористичної операції.

На відміну від встановленої тенденції, капітальні інвестиції в сільському господарстві (включаючи мисливство та надання пов'язаних із ними послуг) поступово зростали і в 2015 році, порівняно з 2010 роком, збільшилися в 2,7 разів і становили 10,7 % від загального обсягу за видами економічної діяльності.

Прямі іноземні інвестиції в сільське, лісове та рибне господарство зменшилися протягом 2010–2015 років як в загальному обсязі, так і за окремими країнами світу (табл. 2). З основних країн-інвесторів найбільші обсяги коштів залучені з Кіпру, які зменшилися в найменшому ступені. Це вказує на недостатній рівень захищеності інвестицій та низьку інвестиційну привабливість.

Таблиця 2

Прямі іноземні інвестиції в сільське, лісове та рибне господарство з окремих країн світу в економіці України [10]

Країна	Обсяг інвестицій, млн. дол. США, на початок року						2016 р. до 2011 р., %
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Усього	719,5	725,3	717,8	776,9	617,0	500,6	69,6
Кіпр	237,8	343,8	312,7	361,5	238,7	177,5	74,6
Велика Британія	126,8	42,4	37,6	35,4	45,5	48,9	38,6
Німеччина	58,6	62,5	63,4	64,9	64,9	34,8	59,4
Нідерланди	33,3	18,8	21,4	17,0	22,2	18,8	56,5
Австрія	14,2	7,7	11,0	14,3	7,1	5,9	41,5
Російська Федерація	8,8	6,3	10,1	11,0	4,6	4,1	46,6

У 2016 році, за даними Міністерства аграрної політики і продовольства України, планується збільшити інвестиції в сільське господарство вдвічі – до 2 млрд. дол. США.

Встановлені тенденції щодо інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки, зокрема зменшення обсягів іноземного інвестування, підтверджують значимість державного регулювання, необхідність розвитку його механізмів.

Державне регулювання інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки, як і інших секторах, забезпечується законодавчими, структурними та функціональними інституціями, які встановлюють та забезпечують дотримання норм і правил в інвестиційній сфері.

Інституційне середовище інвестиційного розвитку економіки України містить такі елементи, як суб'єкти інституційного забезпечення інвестиційної діяльності, законодавча і нормативно-правова база, програмні документи, а також інвестиційна інфраструктура.

Суб'єктами інституційного забезпечення інвестиційної діяльності в Україні є [11]: Президент України; Представницькі органи влади (Верховна Рада України, обласні, районні, сільські, селищні та міські ради); органи виконавчої влади; окремі наукові, громадські та професійні установи, організації та проекти; господарюючі суб'єкти; суб'єкти інфраструктури; окремі організаційні форми.

Завдання виконавчих органів влади (Кабінет Міністрів України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України, Державне агентство екологічних інвестицій України) в означеній сфері спрямовано на формування та реалізацію державної інвестиційної політики.

Направленість інвестиційної політики, її основні цілі і завдання, в тому числі в аграрній сфері, відображають Законодавчі та нормативно-правові акти (табл. 3). На сьогодні в Україні існує велика кількість нормативно-правових актів, що регулюють відносини в інвестиційній сфері та в цілому створюють правове підґрунтя для здійснення інвестиційної діяльності.

Слід зазначити, що незважаючи на наявність нормативно-правових актів, сьогодні в Україні продовжується процес формування та удосконалення нормативно-правової бази в інвестиційній сфері. На розгляді у Верховній Раді України знаходиться низка законопроектів:

«Про Фонд гарантування інвестицій на фондовому ринку» (2011 рік) – визначає порядок здійснення компенсаційних виплат інвесторам, які втратили свої кошти та/або цінні папери внаслідок недоступності інвестицій.

«Про національні проекти» (2011 рік) – створює правові засади для розв'язання стратегічних соціально-економічних проблем держави, покращення якості життя громадян, додаткового залучення інвестицій і підтримки розвитку економіки України інноваційним шляхом.

«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної реєстрації іноземних інвестицій» (2012 рік) – встановлює чіткі норми щодо здійснення державної реєстрації іноземних інвестицій органами державної реєстрації та її спрощення шляхом збільшення терміну подання інвестором документів для державної реєстрації іноземних інвестицій до 30 календарних днів після їх фактичного внесення; запроваджує механізм переєстрації іноземної інвестиції у разі, якщо інвестор-нерезидент продав або будь-яким чином передав корпоративні права українського підприємства іншій юридичній або фізичній особі – нерезиденту; встановлює порядок анулювання державної реєстрації іноземної інвестиції у випадку вилучення (репатріації) іноземних інвестицій, що здійснюється органами державної реєстрації в семиденний термін.

Відповідно до Закону України «Про інвестиційну діяльність» [6, ст. 5], суб'єктами інвестиційної діяльності є інвестори і учасники, якими можуть бути громадяни і юридичні особи України та іноземних держав, а також держави. При цьому інвесторами вважаються суб'єкти інвестиційної діяльності, які приймають рішення про вкладення власних, позичкових і залучених майнових та інтелектуальних цінностей в об'єкти інвестування. Учасниками інвестиційної діяльності можуть бути громадяни та юридичні особи України, інших держав, які забезпечують реалізацію інвестицій як виконавці замовлень або на підставі доручення інвестора.

Таблиця 3

Законодавча та нормативно-правова база України
у сфері інвестиційної діяльності та її направленість

Документ	Направленість
Закон України «Про захист іноземних інвестицій на Україні» від 10.09.1991 р., № 1540-ХІІ	Визначає правовий режим діяльності іноземних інвесторів та гарантії держави щодо здійснення інвестиційної діяльності на території України.
Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р., № 1560-ХІІ	Визначає загальні правові, економічні та соціальні умови інвестиційної діяльності на території України, визначено загальні положення та порядок здійснення інвестиційної діяльності, державного регулювання інвестиційної діяльності, гарантії прав суб'єктів інвестиційної діяльності, захист інвестицій тощо.
Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19.03.1996 № 93/96-ВР	Визначає особливості режиму іноземного інвестування на території України, виходячи з цілей, принципів і положень законодавства України.
Указ Президента «Про план першочергових заходів у сфері інвестиційної діяльності» від 10.04.2006 р., № 300	Визначає питання права власності, охорони прав інтелектуальної власності, землекористування, усунення адміністративних перешкод здійснення інвестиційної діяльності, спеціальних режимів стимулювання інвестиційної діяльності, щодо сільського господарства та харчової промисловості.
Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 р. № 2404-VI	Визначає організаційно-правові засади взаємодії державних партнерів з приватними партнерами та основні принципи державно-приватного партнерства на договірній основі, започатковує реформування інвестиційної сфери
Закон України «Про підготовку та реалізацію інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна» від 21.10.2010 р., № 2623-VI	Визначає правові та організаційні засади відносин, пов'язаних з підготовкою та реалізацією інвестиційних проектів за принципом "єдиного вікна", спрощує інвестиційну діяльність
Закон України «Про інститути спільного інвестування» від 05.07.2012 р., № 5080-VI	Визначає правові та організаційні основи створення, діяльності, припинення суб'єктів спільного інвестування, особливості управління активами зазначених суб'єктів, встановлює вимоги до складу, структури та зберігання таких активів, особливості емісії, обігу, обліку та викупу цінних паперів інститутів спільного інвестування, а також порядок розкриття інформації про їх діяльність.

В аграрному секторі до суб'єктів – учасників інвестиційних відносин, які використовують інвестиції, належать виробники сільськогосподарської продукції – сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм (сільськогосподарські кооперативи, фермерські господарства, аграрні господарські товариства, приватні, державні і комунальні сільськогосподарські підприємства), а також фізичні особи, зокрема суб'єкти господарювання. Між тим, у ст. 7 Закону України «Про інвестиційну діяльність» йдеться тільки про права інвесторів, детальний опис прав учасників відсутній, що є прогалиною в законодавстві.

Державне регулювання інвестиційної діяльності включає управління державними інвестиціями, а також регулювання умов інвестиційної діяльності та контроль за її здійсненням усіма інвесторами й учасниками інвестиційної діяльності. Управління державними інвестиціями здійснюється республіканськими та місцевими органами державної влади й управління та включає планування, визначення умов і виконання конкретних дій з інвестування бюджетних і позабюджетних коштів. Регулювання умов інвестиційної діяльності здійснюється шляхом:

- системи податків з диференціацією суб'єктів і об'єктів оподаткування, податкових ставок і пільг. З метою регулювання інвестиційного попиту Верховною Радою України може вводитися диференційований податок на інвестиції;
- проведення кредитної та амортизаційної політики, в тому числі шляхом прискореної амортизації основних фондів. Пільги по амортизації можуть встановлюватися диференційовано для окремих галузей і сфер економіки, елементів основних фондів, видів устаткування;
- подання фінансової допомоги у вигляді дотацій, субсидій, субвенцій, бюджетних позик на розвиток окремих регіонів, галузей, виробництв;
- державних норм та стандартів;
- антимонопольних заходів;
- роздержавлення і приватизації власності;
- визначення умов користування землею, водою й іншими природними ресурсами;
- політики ціноутворення;
- проведення державної експертизи інвестиційних програм та проектів будівництва та інших заходів.

Механізм державного регулювання інвестиційного процесу в аграрному секторі економіки слід розглядати як систему законодавчих і нормативно-правових актів, організаційних і економічних інструментів (заходів), які впливають на порядок здійснення інвестиційної діяльності, що забезпечить наявність економічних, соціальних, екологічних та інших результатів.

Посиленню ролі держави як інвестора сприятиме реалізація Стратегії реформування агропромислового комплексу «3+5», розробленої Міністерством аграрної політики та продовольства України, яка включає: 3 стратегічно важливі пріоритети – державна підтримка фермерів, реформа держпідприємств та чесний і прозорий обіг землі; 5 напрямків, пов'язаних зі стратегічними пріоритетами – розширення ринків збуту, органічне виробництво і нішеві культури, розвиток сільських територій, зрошення і безпека харчової продукції. Однак реалізація Стратегії потребує правового підґрунтя. Так, необхідним є створення законодавчої бази щодо обігу сільгоспземель, продажу прав оренди, реалізації права власності нових гравців ринку землі та ін.

З точки зору організаційної складової, на державному рівні необхідним є Центр інвестування, який би виконував функції з координації діяльності та комунікаційних зв'язків з інвесторами в Україні, здійснював супровід їх інвестицій. Центр може функціонувати й як консультативно-дорадчий орган Уряду, займатися розвитком інвестиційного потенціалу України, залученням міжнародних топ-інвесторів.

З напрямків удосконалення економічної складової механізму державного регулювання інвестиційного процесу в аграрному секторі слід звернути увагу на обґрунтованість законопроектів та інших інструментів у рамках формування вітчизняної моделі державної підтримки аграрної сфери, яка повинна вирішити проблемні аспекти розвитку вітчизняного сільськогосподарського виробництва. Це передусім незбалансована структура аграрного виробництва, де частка продукції рослинництва перевищує 70 %, тоді як виробництво продукції тваринництва не задовольняє внутрішніх потреб ринку. Також актуальною проблемою галузі є екозберігаюче землекористування та ін.

ВІСНОВКИ

Актуалізація досліджень з удосконалення механізмів державного регулювання аграрного сектору, що є базостворюючим в економіці України, обумовлена потребою в значних за обсягами інвестиціях для реалізації його потенціалу. Показано, що в останні роки відзначено уповільнення інвестиційних процесів та скорочення обсягів прямого іноземного інвестування. Запропоновано механізм державного регулювання інвестиційного процесу в аграрному секторі економіки розглядати як систему законодавчих і нормативно-правових актів, організаційних і економічних інструментів (заходів), які впливають на порядок здійснення інвестиційної діяльності і забезпечують наявність економічних, соціальних, екологічних та інших результатів.

Встановлено, що на сьогодні в Україні продовжується процес формування та удосконалення нормативно-правової бази в інвестиційній сфері. Нагальною потребою є створення законодавчої бази щодо обігу сільгоспземель, продажу прав оренди, реалізації права власності на землю, екозберігаюче землекористування та ін. Для удосконалення організаційної складової на державному рівні необхідним є Центр інвестування, який би виконував функції з координації діяльності та комунікаційних зв'язків з інвесторами в Україні, здійснював супровід інвестицій. З точки зору економічної складової слід звернути увагу на обґрунтованість законопроектів та інших інструментів у рамках формування вітчизняної моделі державної підтримки аграрної сфери, релевантної сучасним проблемам її розвитку. Саме ці складові механізму у взаємозв'язку потребують подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Панорама інвестиційної привабливості АПК України / М.І. Кісіль, Т.В. Мацібора, М.Ю. Кожем'якіна [та ін.] – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 122 с.
2. Могильний О. М. Державне регулювання аграрної сфери / О. М. Могильний. – Ужгород: ІВА, 2005. – 400 с.
3. Саблук П. Т. Концептуальні засади розробки і реалізації інвестиційних програм в аграрно-промисловому виробництві / П. Т. Саблук, М. Ю. Коденська. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2012. – 46 с.
4. Інвестиційна діяльність у сільському господарстві: правові питання: монографія / За ред. В. І. Семчика. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – 252 с.
5. Сеніна Г. В. Державне регулювання інвестиційної діяльності в аграрній сфері / Г. В. Сеніна. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – 127 с.
6. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – Ст. 646 (Редакція від 06.11.2014 р., підстава 1206-18) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>.
7. Програма розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.02.2011 р. № 389 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/389-2011-n>.
8. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 р. № 1158 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-n>.
9. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності: Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/ibd/ibd_rik/ibd_u/ki_rik_u_e_bez.htm.
10. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності України: Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2016. – 46 с.
11. Довідка щодо стану інституційного забезпечення інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, станом на 30.12.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=127481.
12. Стратегія реформування АПК «3+5» / Міністерство аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/system/files/3%20плюс%205.pdf>.